

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора економічних наук, професора
Єрмакова Олександра Юхимовича
на дисертаційну роботу Федосєєвої Ганни Степанівни на тему:
«Формування конкурентних переваг виробників сільськогосподарської
продукції України на зовнішніх ринках: теорія, методологія, практика»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
за спеціальністю 08.00.04 - економіка та управління підприємствами (за
видами економічної діяльності)**

Актуальність теми дисертаційної роботи та її зв'язок з напрямками виконання науково-дослідних робіт

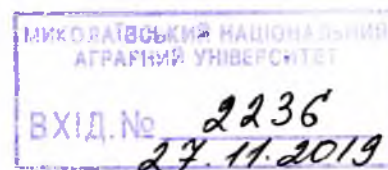
У процесі аграрної реформи держава і виробники сільськогосподарської продукції здійснили низку організаційно-економічних заходів щодо стабілізації вітчизняного виробництва та підвищення його конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Проте й донині не вирішеними для українських аграріїв є питання, зокрема: виробництво основних видів сільськогосподарської продукції конкурентних на зовнішньому ринку; пріоритет постачання на експорт готової агропродовольчої продукції; забезпечення населення конкурентоспроможною продукцією вітчизняного виробництва з урахуванням обсягу імпорту; запровадження прогресивних технологій виробництва і системи ефективного збуту продукції та відповідність її якості вимогам світового ринку, на якому досить гострою є конкурентна боротьба. Отже, представлена на розгляд дисертаційна робота Федосєєвої Г.С. виконана на досить актуальну тему.

Підтвердженням наукової актуальності даного дисертаційного дослідження є те, що воно виконувалося відповідно до плану науково-дослідних робіт Миколаївського національного аграрного університету за темами: «Організаційно-економічні засади формування та розвитку потенціалу суб'єктів господарювання сільських територій України», номер державної реєстрації 0113U002422 (здобувачем сформульовано основні положення системи регіональної соціально-економічної політики сільського розвитку України) та «Економічне зростання підприємств аграрного сектору в умовах зміцнення зовнішньоекономічних зв'язків України», номер державної реєстрації 0113U002421 (автором обґрунтовано модель активізації зовнішньоекономічної діяльності виробників сільськогосподарської продукції в контексті формування їх конкурентних переваг на світовому ринку).

Викладене вище свідчить про актуальність, наукове значення та практичну цінність теми дисертаційної роботи Федосєєвої Г.С.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірності новизна

Детальне ознайомлення з дисертацією дає підставу стверджувати, що основні результати досліджень Федосєєвої Г.С. достатньою мірою

обґрунтовані, їх наукова достовірність не викликає сумнівів, оскільки вони отримані у результаті ґрунтовної аналітичної роботи здобувача. Автором дисертації чітко окреслені і логічно побудовані мета і завдання та об'єкт дослідження, обґрунтовано теоретичні засади та методолого-методичні підходи щодо їх виконання, розроблено і належним чином апробовано відповідні пропозиції, які у своїй комплексності є науковим шляхом вирішення поставлених завдань. Потрібно зазначити, що завдання дослідження, положення наукової новизни і висновки дисертації є логічно взаємопов'язаними.

Дисертаційна робота Федосєєвої Г.С. є оригінальною науковою працею, виконаною на належному теоретико-методологічному і прикладному рівні. Вона має послідовну та виважену структурну побудову і за своєю архітектонікою є комплексним та завершеним науковим дослідженням. Зміст роботи та багатогранність досліджуваної наукової проблеми свідчать про різносторонню, і водночас комплексну наукову компетентність її автора.

Наукова обґрунтованість та достовірність основних положень дисертації, отриманих результатів, висновків та сформульованих рекомендацій забезпечувалася здобувачем за рахунок застосування сукупності загальнонаукових і спеціальних методів наукових економічних досліджень, використанням актуальної нормативно-правової й статистичної інформації з національних і міжнародних офіційних інформаційних джерел, а також проведеним у роботі ґрунтовним аналізом фундаментальних праць вітчизняних і зарубіжних учених з досліджуваної проблеми, апробацією основних наукових положень та отриманих результатів дослідження як на всеукраїнських, так і на міжнародних науково-практичних конференціях.

Вищезазначене підтверджує високу ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційної роботи Федосєєвої Г.С.

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій підтверджується використанням значної інформаційної бази за темою дисертації, в тому числі офіційних статистичних даних, нормативно-правових актів, які стосуються формування конкурентних переваг українських виробників агропродовольчої продукції, наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів з теми дослідження. Сформульовані автором дисертації висновки і рекомендації характеризуються новизною, логічністю й аргументованістю.

Основні положення і результати дисертаційної роботи пройшли достатньо широку апробацію, яка підтверджується різноплановими публікаціями автора, у тому числі за кордоном, виступами на науково-практичних конференціях.

Виконання поставлених наукових завдань щодо вирішення сформульованої проблеми надали автору можливість обґрунтувати положення, які розкривають теоретичну сутність дослідження та характеризуються науковою новизною, а саме: запропоноване автором визначення поняття «конкурентні переваги виробників сільськогосподарської

продукції» як сукупності чинників діяльності підприємства, сформованих на основі використання наявного економічного, соціального, екологічного, інноваційного потенціалу і спроможності підприємства приймати раціональніші, ніж конкуренти, управлінські рішення на стохастичні зміни сільськогосподарського виробництва у відповідних ринкових умовах, реалізація яких здатна забезпечити підприємству сталий розвиток та концептуальні основи формування конкурентних переваг сільськогосподарських товаровиробників на зовнішніх ринках з визначенням алгоритму на основі принципів і можливостей, стратегій і джерел конкурентних переваг, підходів, акцентованих на споживачах і конкурентах, з урахуванням особливостей функціонування зовнішніх ринків сільськогосподарської продукції. Здобувачем також удосконалено: методичний підхід до комплексного оцінювання конкурентних переваг виробників сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках, що дозволяє виявити пріоритети зміни інтегрованого індикатора досягнення та втримання конкурентних переваг на міжнародному рівні з урахуванням місця країни на зовнішніх ринках, конкурентоспроможності вітчизняного сільського господарства, потенціалу визначеного регіону на внутрішньому та зовнішніх ринках, особливостей функціонування сільськогосподарських товаровиробників на національному та міжнародному рівнях; системну модель управління конкурентними перевагами виробників сільськогосподарської продукції, яка базується на загальних (системність, довгостроковість, цілеспрямованість, економічність, науковість, здатність до швидких змін) і специфічних (стійка рівновага, диверсифікація переваг, конкурентоорієнтоване цілепокладання, гнучкість системи конкурентних стратегій, партисипативність) принципах та з урахуванням чинників розвитку міжнародної торгівлі; алгоритм розробки конкурентної стратегії виробників сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках, яку доповнено стратегічними альтернативами залежно від: обсягів виробництва експортної продукції; показників матеріально-технічної бази сільськогосподарського підприємства; доступності джерел фінансування; інноваційної активності підприємства; відповідності виробленої продукції міжнародним стандартам якості; місцем розташування потужностей підприємства; досвіду роботи на зовнішніх ринках; конкретному ринку збуту продукції; систему заходів щодо забезпечення найбільш сприятливого середовища у формуванні конкурентних переваг виробників сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках з виокремленням п'яти основних блоків – мета, завдання, принципи, напрямки дії, засоби реалізації, очікувані результати, ефективність якої залежить від продуктивності співпраці державних органів влади, місцевих органів самоуправління, недержавних організацій і сільськогосподарських товаровиробників; алгоритм процесу сертифікації діяльності виробників сільськогосподарської продукції України на відповідність вимогам міжнародних стандартів.

До зазначених наукових здобутків Федосеєвої Г.С. можна ще й додати положення, що набули подальшого розвитку, як, наприклад: система джерел конкурентних переваг виробників сільськогосподарської продукції з урахуванням регіонального розташування та визначенням найбільш значимих – менеджмент компетенцій та інноваційної діяльності; теоретичні та практичні підходи до визначення особливостей функціонування світового ринку сільськогосподарської продукції, які доповнено: характеристиками світових ринків з торгівлі продукцією, пов'язаною з сільськогосподарським виробництвом та визначеними суб'єктами (залежно від їх економічного інтересу і специфіки проведених операцій); напрями ефективного функціонування виробників сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках, спрямовані на економічний розвиток малих і середніх сільськогосподарських підприємств з мінімальним негативним впливом на навколишнє середовище та соціалізацією економічних перетворень господарюючих суб'єктів; модель активізації інвестиційно-інноваційної діяльності виробників сільськогосподарської продукції з метою нарощення їх конкурентних переваг на зовнішніх ринках на основі регіональних змін інвестиційно-інноваційних показників: загального обсягу капітальних інвестицій в сільське господарство; обсягу іноземних інвестицій в сільське господарство; загального обсягу фінансування інноваційної діяльності; внутрішніх витрат господарств на виконання та впровадження наукових досліджень і розробок в сільському господарстві; заходи щодо розвитку складових економічного потенціалу (виробничого, фінансового, кадрового, експортного, маркетингового та інформаційного) виробників сільськогосподарської продукції, з виділенням основних завдань для формування їх конкурентних переваг на зовнішніх ринках.

Теоретична і практична цінність положень, результатів та висновків дисертаційної роботи

Обґрунтовані і представлені в дисертаційній роботі положення, пропозиції та висновки мають наукову та практичну цінність, яка полягає у розробці теоретико-методологічних та науково-практичних положень і пропозицій щодо основних напрямів формування конкурентних переваг виробників сільськогосподарської продукції України на зовнішніх ринках.

Рекомендації автора та окремі результати дослідження використовуються суб'єктами аграрного бізнесу, органами державного управління, а також в освітньому процесі закладів вищої освіти, що підтверджено відповідними документами.

Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових публікаціях

Основні наукові положення, висновки і рекомендації, що сформульовані в дисертаційній роботі Федосеєвої Ганни Степанівни, відображені у 53 наукових працях, у тому числі в 4 монографіях (1 одноосібна), 25 статтях у

наукових фахових виданнях України (із них 12 включені до міжнародних наукометричних баз), 5 статтях – у виданнях інших держав, із яких 3 публікації включені до міжнародних наукометричних баз.

Основні наукові положення, висновки і рекомендації дисертації оприлюднені здобувачем на науково-практичних конференціях різних рівнів з публікацією у збірниках тез доповідей (17 тез доповідей на наукових конференціях). Перелік опублікованих праць за темою дослідження у повному обсязі відображає зміст дисертаційної роботи. Вимоги МОН України до кількості та видів наукових публікацій, які оприлюднюються матеріали дослідження у відкритому друці, дотримано.

Відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертаційна робота Федосєєвої Г.С. написана діловою українською мовою з дотриманням наукового стилю викладу результатів проведеного дослідження. Зміст роботи характеризується цілісністю, завершеністю, логічною послідовністю і конкретністю викладу матеріалу. У дисертаційній роботі раціонально поєднані теоретичні та методологічні аспекти дослідження проблеми з конкретними практичними пропозиціями та методичними рекомендаціями, які характеризуються відповідним рівнем їх обґрунтованості. Стиль написання дисертації відповідає вимогам Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України щодо дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук.

Оцінка ідентичності змісту автореферату та основних положень дисертації

Автореферат Федосєєвої Г.С. написаний у науковому стилі, літературною мовою, згідно з поставленими МОН України вимогами і в повній мірі відображає як зміст, так і структуру дисертаційної роботи.

Наявною є ідентичність основних наукових положень і наукового внеску здобувача. Наукові положення, висновки і рекомендації, репрезентовані дисертантом в авторефераті, належним чином розкриті та обґрунтовані у самій роботі.

Структура і зміст дисертаційної роботи

Дисертаційна робота Федосєєвої Г.С. є завершеним науковим дослідженням, яке складається зі вступу, п'ятих розділів, висновків, списку використаних літературних джерел (364 найменування) та додатків.. Загальний обсяг дисертації становить 448 сторінок комп'ютерного тексту, із них 343 сторінки основного тексту, що містить 39 таблиць та 56 рисунків.

У вступі автором обґрунтовано вибір теми дослідження, сформульовано мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, відображено наукову новизну,

теоретичне і практичне значення одержаних результатів, особистий внесок здобувача та апробацію результатів дисертаційного дослідження (С. 26-36).

У першому розділі дисертації **«Теоретичні засади конкурентних переваг виробників сільськогосподарської продукції України на зовнішніх ринках»** узагальнено підходи та дано авторські визначення сутності понять, які в сукупності формують категоріальний апарат конкурентного розвитку господарюючого суб'єкта сільського господарства (С. 37-49); досліджено теоретичний зміст сутності та особливостей функціонування ринку сільськогосподарської продукції в умовах розвитку світової економіки (С. 49-83); визначено наукові основи формування та втримання конкурентних переваг виробників сільськогосподарської продукції України на зовнішніх ринках (С. 83-91).

У другому розділі дисертаційної роботи **«Методологічні основи формування, оцінки та управління конкурентними перевагами виробників сільськогосподарської продукції України на зовнішніх ринках»** автором обґрунтовано концептуальні основи формування конкурентних переваг виробників сільськогосподарської продукції України на зовнішніх ринках та сформовано методологічний інструментарій їх оцінювання на міжнародному рівні (С. 94-119); запропоновано систему управління конкурентними перевагами досліджуваних суб'єктів на зовнішніх ринках (С. 119-134) та визначено алгоритм формування і реалізації стратегії міжнародної конкурентоспроможності виробників сільськогосподарської продукції України (С. 134-152).

У третьому розділі дисертації **«Характеристика діяльності та оцінка умов функціонування виробників сільськогосподарської продукції України на зовнішніх ринках»** охарактеризовано діяльність сільськогосподарських товаровиробників України (С. 155-169); виявлено загальні тенденції розвитку вітчизняного та світового ринків сільськогосподарської продукції (С. 170-194); оцінено конкурентні переваги вітчизняних виробників на зовнішніх ринках та проведено комплексне оцінювання їх конкурентоспроможності (С. 194-213).

У четвертому розділі **«Концептуальні основи формування конкурентних переваг виробників сільськогосподарської продукції України на зовнішніх ринках»** дисертантом обґрунтовано напрями зовнішньоекономічної політики України щодо створення сприятливого середовища для формування конкурентних переваг сільськогосподарських товаровиробників на зовнішніх ринках (С. 217-230) та визначено пріоритети регіональної соціально-економічної політики України в напрямі підтримки досліджуваних суб'єктів (С. 230-245); запропоновано напрями забезпечення сталого розвитку виробництва сільськогосподарської продукції (С. 246-260) та обґрунтовано положення конкурентної стратегії виробників сільськогосподарської продукції України на зовнішніх ринках (С. 261-273).

У п'ятому розділі дисертаційного дослідження **«Механізм реалізації концепції формування конкурентних переваг виробників**

сільськогосподарської продукції України на зовнішніх ринках» здобувачем обгрунтовано систему розвитку економічного потенціалу виробників сільськогосподарської продукції України (С. 277-290; сформовано модель активізації зовнішньоекономічної діяльності досліджуваних суб'єктів (С. 291-310); здійснено моделювання впливу інвестиційно-інноваційної діяльності виробників сільськогосподарської продукції України на формування їх конкурентних переваг на зовнішніх ринках (С. 310-322); визначено роль міжнародної сертифікації у формуванні конкурентних переваг виробників сільськогосподарської продукції України на зовнішніх ринках (С. 323-336).

Висновки до розділів дисертації є достатньо обгрунтованими і конкретними. Загалом дисертаційна робота Федосеєвої Г.С., її автореферат і за своїм змістом, і за логікою викладу матеріалу підтверджують вагомий науковий внесок здобувача в розвиток галузі знань, за якою захищається робота, - економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

У цілому дисертаційна робота є логічно завершеною кваліфікаційною науковою працею, в якій отримані нові науково обгрунтовані результати, що в сукупності вирішують конкретну наукову проблему щодо формування конкурентних переваг виробників сільськогосподарської продукції України на зовнішніх ринках.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертаційного дослідження

Незважаючи на загальну позитивну оцінку і змістовність викладу результатів наукового пошуку, обгрунтованість і достовірність висновків, в дисертаційній роботі Федосеєвої Г.С., на нашу думку, мають місце окремі зауваження і дискусійні положення.

1. У першому розділі дисертації зроблено акцент на необхідності поділу всіх суб'єктів що функціонують на ринках сільськогосподарської продукції окремих країн світу на групи. (С. 72). При цьому слушно зауважено, що в групі суб'єктів забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції, наразі, на передній план виходять науково-дослідні організації та інститути. З цією метою автором наведено перелік найбільших компаній світу, що виробляють продукцію для сільського господарства з врахуванням розвитку науки та техніки (С. 80). Вважаємо, що в контексті формування конкурентних переваг вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції, доречно було б дослідити діяльність українських науково-дослідних установ і організацій та привести приклади окремих виробників сільськогосподарської продукції, які самостійно здійснюють інноваційну діяльність.

2. В дисертаційній роботі її автором досить часто використовується дефініція «стійка конкурентна перевага». Як відомо, існують різні точки зору щодо сутності та складових даного поняття. Дисертанту бажано було б висловити свою позицію, своє розуміння сутності використовуваного терміну,

що й підсилило б як теоретичний, так і методологічний рівень даного дослідження. Також окремі додатки методологічного спрямування доречно було б в схематичному варіанті представляти в дисертаційній роботі по тексту, що підвищило б рівень сприйняття авторської ідеї чи пропозиції.

3. Здійснюючи у третьому розділі комплексну характеристику діяльності та оцінку умов функціонування виробників сільськогосподарської продукції України на зовнішніх ринках здобувач досить змістовно подає аналітичну частину дисертаційного дослідження. Так, зокрема на С. 180 тут наголошується, що ринок насіння соняшнику є особливим для економіки України не з точки зору розвитку сільського господарства, а в контексті розвитку олійно-жирової промисловості, адже Україна посідає перше місце в світі по експорту соняшникової олії. Саме тому насіння соняшнику, як правило, вирощується сільськогосподарським підприємством для подальшої переробки або на власних потужностях, або для реалізації переробним підприємствам. Але, доречним було б у цьому плані зазначити, що експортована українська олія є напівфабрикатом, із якого за кордоном виробляють більше 20 видів кінцевої продукції. Це значно підсилило б аналітичний рівень дисертації як базу для обґрунтування подальших напрямів підвищення конкурентоспроможності вітчизняних аграрних формувань.

4. При визначенні напрямів реалізації зовнішньоекономічної політики України в аграрному секторі економіки (четвертий розділ роботи), автором запропоновано систему заходів щодо забезпечення найбільш сприятливого середовища у формуванні конкурентних переваг виробників сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках (С. 223). В даному контексті доцільно було б більше уваги приділити обґрунтуванню заходів тарифного і нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності виробників сільськогосподарської продукції.

5. Міжнародний досвід реалізації політики сприяння експорту через удосконалення системи фінансового забезпечення вітчизняних виробників-експортерів, який наведено здобувачем на сторінці 227, підтверджує пріоритетність державної підтримки малих та середніх суб'єктів аграрного бізнесу. В цьому зв'язку представили б практичний інтерес конкретні пропозиції і рекомендації автора дисертаційної роботи щодо використання механізму фінансової підтримки виробників сільськогосподарської продукції за рахунок співпраці між державними та приватними інституціями, тобто на засадах державно-приватного партнерства.

6. На сторінках 252-254 та 331-333 автором дисертації приділено значну увагу розвитку органічного землеробства в Україні та процесу органічної сертифікації сільськогосподарського підприємства. Разом з тим, в плані наукового підсилення бажано було б поглибити розгляд проблеми формування конкурентних переваг виробників органічної продукції України на зовнішніх ринках.

7. В підрозділі 5.1 «Формування системи розвитку економічного потенціалу виробників сільськогосподарської продукції України»

дисертаційного дослідження наведено напрями розвитку основних складових економічного потенціалу виробників сільськогосподарської продукції України, в розрізі виробничого, кадрового, фінансового, експортного, інформаційного потенціалів (С. 278). Варто було б представити обґрунтування позиції автора щодо необхідності виокремлення саме визначених складових економічного потенціалу виробників сільськогосподарської продукції в контексті формування їх конкурентних переваг на міжнародному рівні.

Разом з тим, зазначені зауваження відображають власну позицію опонента і можуть слугувати предметом дискусії при обговоренні дисертаційної роботи.

Загальний висновок

На підставі вищевикладеного вважаю, що дисертаційна робота «Формування конкурентних переваг виробників сільськогосподарської продукції України на зовнішніх ринках: теорія, методологія, практика» є завершеним науковим дослідженням, виконаним на актуальну тему і достатньо повно відображає сутність нового вирішення сформульованого здобувачем наукового завдання. Одержані автором дисертації результати достатньо науково обґрунтовані і достовірні, мають наукове і практичне значення.

Формулювання наукових гіпотез, їх перевірка, рівень володіння методологією і методами наукового економічного дослідження переконливо демонструють високий кваліфікаційний рівень здобувача і відповідну якість проведеного ним дисертаційного дослідження.

За своїм змістом, глибиною розробок і оформленням дисертація відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року №567 (із змінами, внесеними згідно з Постановою КМУ № 656 від 19 серпня 2015 року), а її автор – Федосєєва Ганна Степанівна - заслуговує присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки праці та
соціального розвитку Національного
університету біоресурсів і
природокористування України

Підпис проф. Єрмакова О.Ю. засвідчую:
Учений секретар Національного університету
біоресурсів і природокористування України

О.Ю. Єрмаков

О.Д. Барановська